

‘Mimarinin ve Kentin Birlikte Planlanması’nda Farklılaşan Kavramlar Üzerine...

Erkan POLAT* - S. Güven BİLSEL**

Kentsel ölçekte biçimlenme edimi bir birliktelik ve etkileşimle gerçekleşir; özgün tasarım dilinin ya da kentsel kimlik/kişiliğin elde edilmesinde bu edimler ve ilişkiler oldukça önemlidir. Ölçek farklılığının ötesinde, bir ‘parça-bütün (parts and wholes)’ ilişkisini kurgulayarak ve öz-özdek-biçim eitişiminde karşıtlıkların sunduğu zenginlik ve çeşitlilikten yararlanarak, kentsel biçimlenmede ‘özgün bir birliktelik oluşturma’ yaklaşımı öne çıkar. Bu çalışmada, kentsel biçimlenmedeki bu birliktelik ve etkileşimsel ilişki, ‘kentin planlanması-tasarımı-mimarisi-yapılandırılması’ dörtlemesindeki sürekli bir bütünsellik arayışı ile irdelenmektedir. Dolayısıyla, tek bir tasarım rehberi yönlendirmesiyle bütün yapı stoğunun ve mekanların anlam, ölçü ve tanım açısından tekdüze duruma getirilmesi değil, kentsel görüngünün ve yapının değişimi ve dönüşümü ile ilgili bir sorgulama yapılmaktadır. Mereolojik olarak farklı tanım ve anlam yüklü özlerin ve özdeklerin birlikteliği ile yakalanabilecek biçimin oluşturduğu, bir üst holonimi, bir gerçekliği, bir bütünselliği irdeleyen makale, planlamada kentin anlamını mimari ile birlikte ele almaktadır.

Tarih içerisindeki kentsel gelişim sürecinde, ülkemiz kentlerinin mekansal oluşumu ve biçimlenmesi büyük ölçüde, yerleşmenin özgün iç dinamikleriyle kendiliğinden oluşumu ile dışsal müdahalelerle gerçekleşen bir dizi sürekli karşıtlık ve etkileşimin varlığıyla tanımlanır. Bu bağlamda, eski olanla yeni olanın, organik biçimlenenle

geometrik kalıplarla biçimlendirilenin, basit-sade-mütevazı olanla karmaşık-oylumlu-zengin olanın, insan ölçeğine saygılı olanla ölçek dışı azmanlaşmış olanın, tümüyle geleneksel-yerel-özgün olanla sıradan-çağdaş olanın ve ya da küresel olanın, toplumsal gereksinimden yola çıkılarak oluşturulanla salt çıkar motifine yönelik olanın, vb eşzamanlı karşıtlıkları ve etkileşimleri gibi görüngülerle de...

Gerçekten de, geçmişten günümüze uzanan kentsel gelişim süreçlerinde yarı-kırsal oluşumdan kentsel uygarlığa geçişte, kentlerin yapıları çevreleri ve mekansal bütünlükleriyle sundukları kültürel kimlik ve özgün dil işte bu türden yatayda ve dikeyde yan yana, iç içe, üst üste karşıtlıklar ve etkileşimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir yaklaşıma göre, kentin mekansal ve yapısal oluşumunda izlenen tüm bu etkileşimlerin gerisinde yine yan yana, iç içe ve üst üste, zaman-mekan kesitinde farklılıklarını sürdüren toplumsal karşıtlıkların ve etkileşimlerin bulunduğu düşünülmelidir. Toplumsal ve mekansal farklılaşma, ayrımlaşma ve giderek ayrışmaların birbirlerini izlediği savından hareketle, mekansal değişim ve dönüşümün gerçekte, toplumsal değişim-dönüşüm ve başkalaşım süreçlerinin varlığı ile de sorgulanması gerekir.

Eksilme ya da artma biçiminde de tanımlanabilecek değişim ve gelişim -belki de dönüşüm-, ister sürekli olarak yinelenen, isterse de karşıtlıkların birlikteliği olarak algılanan tüm bu süreçlerin varlığı ile betimlidir. Tarihsel ve kültürel anlamda,

*Yrd. Doç. Dr.
Süleyman Demirel
Üniversitesi, Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

**Prof. Dr.
Selçuk Üniver-
sitesi, Şehir ve
Bölge Planlama
Bölümü

PLANLAMA
2006/4

sözü edilen eşzamanlı karşıtlıkların ve etkileşimlerin, sürekliliğin yitirilmesi ile toplumsal ve mekansal hareketliliği ve sıçramalara uğrayışını, ‘eskinin yıkılışı ile yeninin sağlıklı doğuşu’ nun anahtarı olarak tanımlamak da olasıdır. Abidin Dino, Sinan Usta’ya atfederek “her toprağın bir isteği, bir doğurma zoru vardır, devrine göre. Sanırım mimarlık, işte bu isteğin ebeliğini yapmaktır” diyor. Gerçekte eytişimsel bir ilişki sergileyen söz konusu toplumsal ve mekansal karşıtlık ve etkileşimlerin sonucunda izlenen kentsel değişim ve dönüşümler çoğunlukla -kentte aynı mekan üzerinde farklı taleplerin yarışmasıyla ortaya çıkan karşılaşma-dövüşümler ya da meydan okumalar anlamında-, aşırı yoğunlaşma, yükselme, yayılma (3Y dinamizmi) ve kümelenmeler ya da kent dışına ya da çeperine sıçramalar biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Birlikte ama Farklı Olmak

Habermasyan yaklaşımları izleyen, planlamaya toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilgilenen bir ‘toplumsal proje’ olarak yaklaşan bir çok paradigma olmuştur (Polat, 2006a). Çeşitliliklerin farkına varmak anlamında “farklı olanların bir arada ama saygılı biçimde yaşamaları” benimsenerek, bir ortak yaşamın paylaştığı zaman ve

mekanın, öz-özdek ilişkisiyle ele alınması iletişimsel ve müzakereci akılcılık için de bir çıkış noktası olmuştur.

Bu akılcılık ekseninde, toplumda ve mekanda sürekli izlenen farklılaşma ve ayrışmalar, başka deyişle dinamik toplumsal başkalaşım/metamorphoz süreci ile ilişkili olarak toplumsal bellek de devimselleşmekte (Assmann, 1995; Misztal, 2003); toplumda var olan değer yargıları da bu başkalaşımdan etkilenecek sürekli olarak yeniden evrimselleşmektedir. Giderek karmaşıklaşan bu süreç içerisinde insana, topluma, kente ve mekana, değişim ve dönüşüm olgusuna, değerler sistemine ve değerlendirme sürecine ilişkin olarak değer yargılarında farklılaşmalar da ortaya çıkmaktadır; bu farklılaşmalar kaçınılmaz biçimde yan yana ya da üst üste mekansal başkalaşımaları yaratmaktadır. Eşzamanlı olarak aynı kesitte yaşayan toplumsal katmanlara yönelik olarak demokratikleşme ve temsil süreçlerinde yeni sorunlar tanımlanmakta; küresel ölçeğe geçişte kentlerde melezleşme, tek-merkezleşememe, kenar-kentleşme ya da yöre-kentleşme gibi yeni kavramlarla tanımlanmaktadır.

Denilebilir ki, toplumsal ve mekansal bağlamda ölçek ve katman ne olursa olsun, söz konusu eşzamanlı karşıtlıklar ve etkileşimlerin belli bir birlikteliği tanımlar olması önemlidir. Bu anlamda, planlamanın, mimarlığın ve tasarımın bir ‘düzen biçimi’ olmak ya da yaratmaktan çok, ontolojik (varlıkbilimsel) açıdan bir ‘iletişim/etkileşim biçimi’ olarak tanımlanması gerekebilir; belli bir zaman-mekan kesitinde, belli bir düzlemde, diğer varlıklar ya da özler ile oluşturulan bir etkileşim süreci olarak. Hep bir diğeri ile kurulan etkileşim ve iletişim, bu edimlerin kendini yenilemesini, eleştirmesini ve böylelikle kendini diğeri ile sınayabilen, yenileyebilen, dönüştürebilen açık uçlu bir sistem olmasını sağlar.

Kentte farklılaşan her mekan ve her yapı grubunun içinde bulunduğu coğrafyanın dikte ettiği koşullar (coğrafik alın yazısı) uyarınca, getirilen özgünlük yanı sıra, kentin tarihsel gelişim sürecinde geçmişin öyküsünü yarına taşıyan tarihsellik, bu öykünün doğru okunması ile kentsel belirleyicilere uyulması tanıtmaya çalıştığımız yaklaşımda önemlidir. Burada, yerel-geleneksel olanla, ars-ı ulusal olanın eytişimsel karşıtlığından yararlanılması söz konusudur.

Resim 1: Kaynak: Rob Gonsalves, <http://www.hrosecure.com/firstclass/store08/product204.html>

Bu noktada, küreselleşme gözlüğüyle öyküyü doğru okumaya çalışmak gerekecektir.¹ Küreselleşme günümüzde hala karışık, karmaşık ve çelişik bir kavram olarak tartışılrsa da (Jessop, 2003), aslında 20. yüzyıl sonunun toplumsal bilinçlenmesinin ortaya çıkardığı bir ekonomik, politik, toplumsal, çevresel, teknolojik ve kültürel bir değişimi ve dönüşümü anlatır. Yeni-ekonomik² döngülerle eşzamanlı bu tanımlamanın kentte olan yansımalarının çok-merkezli, çok-yönlü, çok-yanlı, çok-zamanlı, çok-biçimli ve çok-amaçlı süreçlerle tanımlanması, kimlikli ve kültürel gerilimler de ortaya çıkarmaktadır (Polat, 2006b).

Miller'in (2002) küreselleşmeyi 'Globaloney' yani "küresel koca bir yalan" olarak betimlemesi, bölgesel-yerel kimliklerin ve kültürlerin değişimini ya da yok oluşunu çok iyi özetler. Kendine özgü olanı 'yerel/geleneksel'i küresel olanla bütünleştirebilmek, özgünlüğün kaybedilmesi anlamına da gelebilir. Küresel-yerelleşme olarak dilimize aktarılabilir 'glocalization' kavramı (Robertson, 1995), aslında tam olarak da bunu, yani, sisteme eklenmeye çalışan yarışan kentlerdeki toplumsal ve mekansal yapılarıdaki önemli değişimleri ortaya koymaya çalışır. 'Yeni şişeye eski şarap doldurmaya çalışma' nın ya da 'kurdun kendisini nine kılıfına sokmaya mecbur hissetmesi' nin aslında fazla da anlamı yoktur.

Buradan hareketle, günümüzde, 'dünya kenti' oluşumunda küresel arenada yarışan kentlerde de bir tür dışsal-içsel gerilim yaşanmaktadır. Çoğu zaman ve koşulda, kentte toplumsal katmanlar ya da kültür grupları içinde farklılaşan değer yargılarına karşın, kentin yeniden biçimlenmesine yönelik, yerleşik değerlerden yana tavır koyabilen olgunlaşmış bir bilinç düzeyi varken, kentin güç yapısını temsil eden yüzer-gezer kapital o mekanı farklı yorumlamakta, farklı anlam ve ölçüler giydirmek istemektedir. Farklı seçmelere yönlendiren bu tür olağan bir çatışma, yarar sağlamaya yönelik sağlıklı sonuçlar da getirebilir; ancak bütünsel bir birliktelik için sözü edilen tüm belirleyicilerin birlikte ele alınması kanımızca daha doğrudur.

Resim 2: Kaynak: Rob Gonsalves, <http://www.hrosecure.com/firstclass/store08/product74.html>

Resim 3: Kaynak: Rob Gonsalves, <http://www.hrosecure.com/firstclass/store08/product722.html>

¹ Küreselleşme kavramı (Globalization ya da G-word), burada, daha çok kentlerin ve kentsel kimliklerin küresele eklenilebilme olasılıkları açısından değerlendirilmekte olup, zaman-mekan ilişkileriyle de ele alınmaktadır.

² Yeni ekonomi kavramı, bilişim teknolojisinin, eski/klasik ekonominin üretici güçlerine uyarlanması anlamına gelir. Bilgilerin elde edilmesi, işlenmesi ve dönüştürülmesi ile dağıtımı sürecinden meydana gelen bu üç süreci bilgisayar sisteminin fiziksel araçları ve insan yardımı ile bütün süreci kontrol eden yazılım sistemi işletir. Yeni ekonomide ürün ve hizmetlerin en önemli özelliği, bilginin temel üretim faktörü olarak ön plana çıkmasıdır.

Eşzamanlı Karşıtlıklar/Çelişkiler ve Okunabilir-Anımsanabilir-Yaşanabilir Kentsel Mekanlar

Çağdaş kentsel planlama pratiği, yan yana, iç içe ya da üst üste gelişen bir dizi eşzamanlı karşıtlık ve çelişkilerle bunların aralarında var olan etkileşimlerden doğan bir tür gerilim durumu ile başa çıkmak zorunluluğu ile karşı karşıyadır, dedik. Gerçekten de, “toplumun belirginleşip ortaya çıktığı, umut veren üretimlerin yapıldığı, kültürlerin filiz verdiği, yeni demokrasi heyecanlarına odaklanıldığı, yaşam kalitesinin geliştirilmeye çalışıldığı ‘yer’ olarak tanımlanan ‘kent’te gerilim yaratan karşıtlık ve çelişkilerin varlığı olağandır...” (Cisernos, 1990).

Bu karşıtlık ve çelişkilerden en önemlisi, tarihsel gelişim sürecinde kentin kendi iç dinamikleri ile ‘kendiliğinden oluşumu’ ve düzenleme/

biçimlendirme amacıyla yapılan dışsal müdahaleler sonucunda ortaya çıkan ‘biçimsel oluşum’ arasında izlenir. Bu tür karşıtlık ve bundan doğan gerilim, uygulamada “kentsel çevreye ‘düzen’i ve ‘çeşitliliği’ birlikte yerleştirmenin zorluğundan kaynaklanır” (Chase, vd., 1999; Harvey, 2000; Talen, 2002).

Tıpkı, günümüz kentinde, “ticari metalaşma” (Madanipour, 1996; Sorkin, 1992), “militarizasyon” (Davis, 1992) “toplumsal kutuplaşma” (Zukin, 1995) ya da “kamusal insanın çöküşü” (Sennett, 1996) ve “kamusal mekanın sonu” (Sorkin, 1992) gibi adlar yakıştırılarak, bu düzen ve çeşitliliğin ‘farklılaşmasına’ yönelik yaklaşımlar getirilmesi gibi.

Kentin mekansal oluşumu ve biçimlenmesinde eşzamanlılığı ve yan-yanalığı ile izlenen bir diğer çelişki de ‘kır-kent karşıtlığı’ ndan kaynaklanmaktadır. Kentin tarihsel gelişim sürecinde yarı kırsal yaşamdan kent uygarlığına geçişte, farklı evrelerin özelliklerini bir arada yansıtan eşzamanlı yerleşme biçimlerinin yan-yanalığından doğan karşıtlık ve gerilim bu kapsamda ele alınabilir (Crowe, 1997; Talen, 2002).

İster düzen ve çeşitliliği birlikte içeren karşıtlık olsun, isterse kırsal ve kentsel olanın yan yana birlikteliği olsun, çağdaş kentte yapıli çevre ve mekansal örgünün eşzamanlı biçimsel farklılaşmasından kaynaklanan çelişki ve gerilimlerin gerisinde dinamik başkalaşım sürecindeki toplumsal anlamda farklılaşma, değişim ve dönüşümler bulunmaktadır. İçinde doğulan ya da ona geline, ancak bir süre yaşandıktan sonra bırakılıp gidilen kentsel mekan -çok ciddi operasyonlarla yapısal anlamda büyük değişimlere sahne olmadıkça- gerçekte süreklidir (Habraken, 1998; Reiner, 2001). Bu sürekliliğin mekansal olduğu kadar, ‘mekana yansıdığı’ ile algılanıp okunabilen tarihsel-kültürel boyutları da vardır.

Kentte yaşayanların birlikte oluşturup geliştirdikleri (kollektif) ‘toplumsal bellek’ aslında, kentsel biçimlenmenin bu söz konusu sürekliliğine bağlı olarak mekanın ne denli ‘okunabilir’, ‘anımsanabilir’ oluşu ile giderek ne denli içinde ‘kullanılabilir/yaşanabilir’ oluşu ile yakından ilgilidir. Kentte mekansal dizge ve yapıli çevrenin okunabilir (başka deyişle algılanabilir ve değerlendirilebilir) olması ile anımsanabilirliği ve giderek yaşanabilirliğinin, söz konusu mekanın ancak özgün tanımı, bir anlamı olması ve bir

Resim 4: Kaynak: Rob Gonsalves, <http://www.hrosecure.com/firstclass/store08/product703.html>

'yer duygusuna (sense of place)' sahip olunması ile olanaklı olduğu düşünülmektedir (Healey, 1997; Sternberg, 2000; Alexander, 2001).

Burada ilginç bir tartışma, eşzamanlı bir dizi karşıtlık ve çelişkilerle biçimlenen kentsel mekan ve yapı çevrenin karakterinin, kültürel kimliğinin ve özgün dilinin gerçekte ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusundadır. Konuya ilişkin düşün geliştirenlerin yapıtlarında yer aldığı biçimiyle kentsel mekan ve yapı çevrenin özgünlüğü ve karakterinin, kültürel ve mekansal süreklilik bağlamında büyük ölçüde korunmuşluk ve değişmemişlikle ilişkilendirildiği söylenebilir (Groth & Bressi, 1997; Jivén & Larkham, 2003). Öyleyse buradan, "özgün anlamı olan, okunabilir ve giderek içinde yaşanılabilir kentsel çevrelere erişmek için ne yapılmalıdır" sorusuna geçiş yapılabilir.

Gerçeklikler-Eytişimsel Etkileşimlerin Varlığı

Alexander (1965) gibi kenti 'ağaç'la benzeştirmek mümkündür ya da Gasset gibi yaprağı tanıyarak ağacı, ağacı tanıyarak yaprağı kavramayı, buradan yola çıkarak evi tanıyarak kenti, kenti tanıyarak evi kavramayı sağlamak olasıdır. Buna benzer biçimde, Alberti (1965) de kenti büyük bir eve, evi de küçük bir kente mecazi olarak benzeştirir. Kent bir gerçek ya da varlık olarak algılandığında, onun

bir alt bileşeni ya da alt-sistem elemanı olan yapıyı ve onun bileşkesi olan mimariyi de bu gerçeklik içerisinde değerlendirmek gerekir; içerisinde yaşayan toplumların yaşadıkları zaman-mekan sınıfı -tarihsel zaman- içerisinde biçimlendirdiği bir 'yaşayan varlık' olarak.

Buradaki eytişimsel ilişkiyi, holistik olarak ya da gestalt genel düzenleme ilkeleri açısından parça-bütün arasındaki ilişkiye benzetebiliriz, bir anlamda "mereolojik"³ bir ilişki, bir "meronim-holonim"⁴ ilişkisi ya da bizim dilimizle bir "vahdet-i vücut" ilişkisi...

Durağan bir görüngü ya da 'arkitektonik' olarak kent ve onun bileşenleri olan yapılar ve mekanlar, bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu varlığın anlamı daha da iyi açığa çıkar. Tek yapı olgusundan hareket edildiğinde, bütünün yani kentin bilgisini tam olarak elde etmek mümkün olmaz, eğer nesneler arasındaki ilişkiler düzlemi tam olarak sorgulanır ise kent de tam olarak anlaşılabilir olur. Diğer bir anlatımla, yapıdan kente doğru yapılacak dizilimde (ya da tersi), en üst düzey holonim olarak kenti, en alt birimsel meronim olarak da yapıyı nitelendirmek olası olur. Yapı, sokağın; sokak, mahallenin; mahalle, kentin bir meronimidir.

Burada, öncelikle gestalt psikolojisinden hareketle üretilmiş genel düzenleme ilkelerinde⁵ daha net

Yapı,
sokağın;
sokak,
mahal-
lenin;
mahalle,
kentin
bir
meroni-
midir

³ Mereoloji, Stanislaw Lesniewski tarafından ortaya konulan mantık, matematik ve metafizik bilimlerine dayanan bir bilim dalı olup, parça-bütün ilişkileri ile ilgilenir. Genelde dilcilerin kullandığı kavram, çoğu kez mereolojik ilişki ya da parça-bütün ilişkisi, hatta partonomy terimleriyle eşleştirilir (Crystal, 2003:289).

⁴ Cruse (1986: 160), meronimiyi şöyle tanımlamaktadır: X ve Y, sıradan birer kavram olarak ele alınırsa. Y'nin X'leri var ve X, Y'nin parçasıdır denilebildiğinde X, Y'nin bir meronimidir. Murphy (2003:231), bu tanımlı genişleterek şöyle der: X, Y'nin bir parçasıdır; Y kısmen X'tir; X'ler, Y'lerdir, örneğin: alüminyum, bisikletin bir parçasıdır, bisiklet kısmen alüminyumdur. Meronimi, holoniminin karşıtıdır. Parmak, elin meronimi ise, el, parmağın holonimidir. Meronim - holonim ilişkileri hiyerarşiktir, her zincirin başında global holonimi vardır. Örneğin: tırnak elin meronimidir - el, tırnağın holonimidir; el, kolun meronimidir - kol, elin holonimidir; kol vücudun meronimidir - vücut, kolun holonimidir: vücut, bir global holonimidir (Cruse 2003: 248).

⁵ Gestalt düzenleme ilkeleri adı verilen bu kurallar setini ortaya koyan Gestaltçılar, insanın çevresini ve çevresindekileri nasıl algıladığına, uyumlu nesneleri nasıl algılayıp onları nasıl düzenlediğine dair bir rehber oluşturmuşlardır. 'Gestalt Yasaları' olarak adlandırılacak düzenleme ilkeleri şunlardır:

- İyi ya da sade biçim (simplicity)/Pragnanz
- Benzerlik (similarity)
- Yakınlık (proximity/nearness)
- İyi süreklilik/iyi eğriler (good continuation)
- Ortaklık/ortak kader (yön) (common fate)
- Tanıdıklık (familiarity)
- Biçim/Zemin (figure/ground)
- "Palmer-Irvine İlkeleri" olarak adlandırılan diğer ilkeler de bunlara eklenilebilir:
- Ortak bölge (common region)
- Öge bağlanmışlığı/eklemlenme (object connectedness)
- Eşzamanlılık (synchrony)
- Kapanma/kapalılık (closure)
- Kenarların duyarlılığı (sense of edges)

olarak açıklamasını bulan parça-bütün ilişkisinden bahsetmek gerekir (Wertheimer, 1924; Hejduk, 1988; Scott Brown, 1991; Moore&Fitz, 1993). Bütün, parçaların toplamından daha büyük/farklı bir bütünlüktür (the whole is greater than the sum of its parts). Denilebilir ki, bütün parçaların toplamından daha “büyük” bir şeydir. Burada, parçaların ya da özlerin ve özdeklerin tekil anlamları bir araya geldiklerinde bütün için farklı bir “anlam” taşır. Bu noktada, unutulmaması gereken şudur ki, kent de onu oluşturan yapılardan çok daha ayrı bir büyüklük, bir bütünlük, bir gerçekliktir.

Wittgenstein’in (1998) ontolojik bir betimlemesi olan “dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil” yaklaşımıyla konuya bakıldığında, bu ilişkilerin daha net anlaşılması sağlanabilir; yani, bu yaklaşım kente analogik olarak benzeştirilirse ya da mecazi olarak, “kent de olguların toplamıdır, sadece yapıların ve mekanların değil” yorumu getirilebilir. “Agere sequitur esse” (tüm eylemler varlıktan çıkar); dolayısıyla da, kentsel eylemlerin tümü de içerisindeki toplumsal, ekonomik, kültürel, fiziksel, yönetsel, yasal, kültürel, çevresel, teknolojik vb her türden olgunun ve bunların etkileşimlerinin toplamı olan bir varlıktan çıkar, yani kentten...

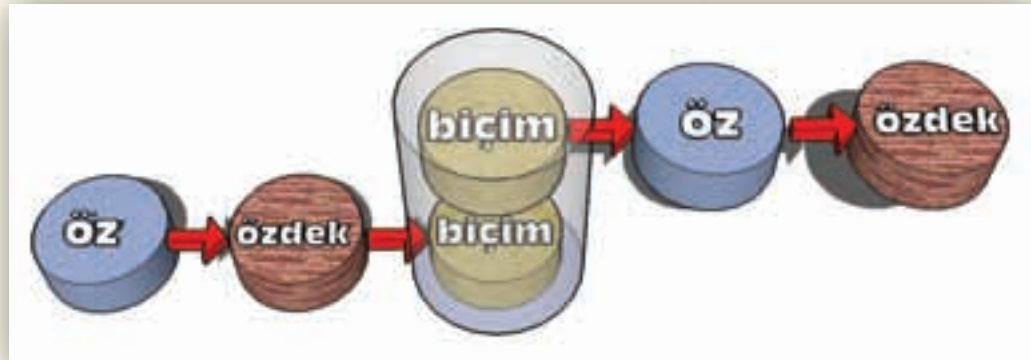
Mimarlık, Arapça “umr” eyleminden türeyerek Türkçe’de kullanılır. Umr, bina yapma yolu ile geliştirmek, zenginleştirmek, mamur hale getirme anlamındadır (Alsaç, 1997). Bu anlamda mimarlık, ümran haline getirme yani bayındır olma, uygar ve ileri olma eylemidir, bir anlamda ‘imar etme’ biçimidir.

Latince ise ‘architectonice’ kökeninden techne ve architecton olarak ayrışır. “Techne” kelimesi

bilinen anlamıyla teknoloji değil, aynı zamanda yaratma (poiesis, creation) anlamına da gelir. “Architecton” orijin, prensip ve öncelik anlamına gelen “arche” ve marangoz veya zanaatkar anlamındaki “tecton” dan oluşur. Kelime Latince’de usta bir kişi olarak tanımlanan, bilgi donanımlı yaratıcı tarafından yaratılan, bir yapma (making) eylemi anlamında kullanılır (Karatani, 1995).

Burada, aşağıdan yukarıya ya da ilkten sona doğru olsun, tüm değişim ve gelişim içerisinde, kentsel varlığın nüvesi/özdeş çekirdeği olarak, yapıdan öz/töz (wesen/substance) olarak söz edilebilir. Leibniz’e göre, özdeşlik yasasını (“principium identitatis indiscernibilium” -ayırdedilmezliğin özdeşliği ilkesi-) bu açıdan yorumlar isek, kentle yapı birbirinden ayrı değerlendirilmemesi gereken varlıklardır denilebilir; en azından nedensellik açısından, bir sistemin alt-sistem parçaları olarak. Bu bağıntıyı önceliklerle kıyaslamak konuyu basite indirgemek olacaktır; yani bir bina kente göre ne “a priori (önsel)” ne de kent bir binaya göre “a posteriori (sonsal)”dır.

Doğadaki evrensel oluşum ile bilinçli insan eyleminin biçimlendirmesi olan tasarım arasındaki etkileşim, bu anlamda öz ile biçim arasındaki eyleşimle tanımlanabilir. Genel olarak Hegel’ci bakış açısıyla, ‘karşıtların birliği/birlikteliği ya da çatışması’ (coincidentia oppositorum) olarak tanımlanan eyleşimsel yaklaşım, aynı zamanda ‘nitelikten niceliğe geçiş’ olarak ve ‘yadsımanın yadsınması’ anlamında değerlendirilir (Foulquie, 1975). Burada, öz ya da töz tezi; özdek, nesne ya da suje antitezi ve biçim de sentezi oluşturur. Girdi-çıkı ya da nedensellik açısından öz ve özdek tasarım girdileri olarak yorumlanabilir.

Şekil 1. Öz-özdek-biçim ilişkisi.

Öz ve özdeğin arasındaki karşıtlıkların birliği ve birlikteliği etkileşiminde, asimetrik açıdan ve nicelikten niteliğe geçiş tanımlaması anlamında, öz ile biçim de özdeği oluşturur (Şekil 1). Aristo “kereste ahşaba göre bir biçimdir, eve göre ise maddedir” diyerek (Hilav, 1970), özdeğin sentezde durağan bir biçime dönüşmesini anlatır, bu ise aslında yadsımanın yadsınmasıdır.

Biçim yaratma edimleri olarak -tasarım- planlama ve mimarlık, temel anlamda insana ve mekana göredir. Özler bireyselden evrensel olana ya da mikro kozmos olan sübjektif/kişisel mekandan (bireysel bilgi, deneyim, kişisel bellek, istemler gibi varoluşsal özellikler) makro kozmosa yani evrensel mekan olan habitata/biyotoplara (yaşam mekanı) doğru dizilim gösterir. Bu anlamda, evrensel, toplumsal ve bireysel özlerden bahsetmek olasıdır. Bunlardan türeyen özler tasarımın ‘özel gerçeklikler’ ini oluşturur.

‘Bireysel özler’ insanın bilgi, deneyim, kişisel bellek ve istemlerinden kuruludur; bunlar insanın varoluş karakteristiklerini belirler ve insanın “özel gerçekliği” olur. Bu özler genel yapıların kurucuları olup, planlamaya tekil etkisi seçme ve planının varoluş özelliğinin özünün tasarıma yansması ile olur. Kültür, gelenek ve göreneklerden oluşan toplumlar ortak bellekler oluştururlar ve tekil bireylerin belli kimlikte ve ortaklıklarda buluşması sonucu, ‘toplumsal özler’ ortaya koyulur. Böylelikle bir coğrafi bölge, kültürel bir bölge olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, toplumsal öz sadece kimlik olarak değil, ortak toplumsal özlerden yeni planlama gerçekliklerine ulaşmayı sağlayacak genellemelerin de kurucusu olabilir. Genellikle planlama için değişmeyen toplumsal öz, belli bir toplumun ürettiği mekanlarda aranır.

Bunun yanı sıra, planlamanın da mimarlığın da ‘evrensel özel gerçeklikleri’ vardır. Evrensel olan özler tüm insanlığa dair olan, evrensel mekan modelindeki (habitat/biyotop) özel gerçekliklerdir. Yukarıda da tanımlandığı gibi, tek bir özel gerçeklikten yola çıkarak, planlamanın ve mimarinin özünden, hatta buradan yola çıkarak da ‘kentsel özler’ den söz edemeyiz. Kimi zaman kültür ve gelenekler, kimi zaman mekan ve işlev, kimi zaman mekansal anlam ve tüm bunların etik, estetik, eleştiri süzgecinden geçmesi özel ger-

çekliklerdir; kentsel özleri, kenti biçimlendiren planlamayı ve mimariyi oluşturan ve kendi içinde yarattığı gerçeklikler.

Tasarım Sorunsalı; Mimarlık ve Kent Planlama

Planlama yazınında adı geçen ‘karşıtlık ve gerilimler’ yanı sıra, geçen yüzyılda planlama pratiğinin en uzun soluklu gerilimleri, “plan” ın getirdiği iki boyutlu örüntü ile üç boyutlu “tasarım” arasında var olan ‘çelişki’ den kaynaklanır (Talen, 2002). Burada çelişki kavramını, griliğin yakalanmasındaki siyahlar ve beyazlar olarak tanımlamak gerekebilir; ancak bu çelişkinin paradoksa uzanmayan bir yanının olduğu da açıktır. Üstelik, bölgesel ölçekten yöre-kentsel gelişmesi olmayan kentlere kadar tanımlı bir süreçten söz edilmektedir (Calthorpe, 1993; Rusk, 1993).

Mimarinin ve kentin birlikte planlanamamasından kaynaklanan güncel tasarım sorunsalı bu gerilimin ve çatışmanın nedeni olarak görülmektedir. Burada, kentsel biçimlendirme eylemini bir ‘eşzamanlı birliktelik’ olarak görmek ve anlamak yerine, bir öncelik-sonralık ya da ardıllık ilişkisini (consecutive) bir dizi kurala bağlayarak kurgulamak; giderek, planlanma ve mimarlık edimlerini -araları kesin çizgilerle ayrılarak- bölümlendirmek (partikülarize etmek) söz konusudur (Chase, vd., 1999; Venturi, 1966-1990).

Bunun sonucu olarak, “toplumun geleceğinin planlanmış kalitesini oluşturan anları ve yerleri yaratmakla yükümlü olan mimarlığın, ...alanını daraltıp doğrudan kendi işine (parseline de denilebilir) yoğunlaşmasıyla, tüm çevreyi biçimlendirmedeki etkinliğini ve gücünü yitirmekte...” olduğundan söz edilebilmektedir (Venturi, 1966-1990).

Sorunun kaynağında, 20. yüzyılın sonlarında tüm dünyada giderek gelişen, ‘geniş kapsamlı-bütüncül bakış açıları’ nın daraltılmasıyla ‘aşırı uzmanlaşma’ yaklaşımının, birçok disiplinde olduğu gibi ‘mimarlık’ ve ‘planlama’ alanlarına da yansıtılmış olmasının bulunduğu söylenebilir. Bu noktada, kentin bu kadar dönüşüm tehdidine maruz kalmasına karşın, geleneksel, akılcı yaklaşımın da bir türlü kendini dönüştürememesi (ya da bu edimlerin) de bir handikap olarak sorgulanmalıdır.

Biçim
yaratma
edimleri
olarak
-tasarım-
plan-
lama ve
mimarlık,
temel
anlamda
insana ve
mekana
göredir

Günümüzde mimarlık, tek yapı ölçeği ve estetiği ile doğrudan ilgilenirken, kentsel mekan- yer ve kentsel tasarımdan uzak kalmakta; kapsamlı düşüncede yetersiz, çevresel konular ve sürdürülebilirlik konusunda etkisiz olmaktadır. Buna karşılık, kent ölçeğinde tasarım ve özellikle kent estetiği konularında sınırlı yaklaşımlarıyla planlama, stratejik yaklaşımda yetersiz, kullanıcı gereksinimi ve işlevsel çözümlerde uzak, gerçekleştirme maliyetleri konusunda deneyimsiz kalmaktadır (Manley & Parnaby, 2000). Bu bütüncül yaklaşım, son yıllarda özellikle mimarlık eğitiminde de yenilikçi bir yaklaşım olarak tartışılmaktadır (Manley & Claydon, 2000).

Foucault'un (1986) mekansal sorgulamasındaki 'utopia' - 'heterotopia' ayırımından⁶ yola çıkarak Boyer, günümüzde mimarlığın ütöpik mekanlar

yaratırken, planlamanın heterotopik mekanlar ürettiğini söyler (Boyer, 1990; Jencks & Kropf, 1997). Böylece, O'na göre "nostaljik duygularla daima iyi kent biçimlenmesinin ideal yapısını arar görünen mimarının, erişilemez-düşsel bir ideali temsil etse de, normlara uygunluk adına, kentin düzenli bölgelerini güçlendiren sorunsuz mekanlar ürettiği; buna karşın planlamanın, sürekli olarak kentin hastalıklarına ilişkin ayrıntılarla uğraşmakta; ... soyut politikalar aracılığı ile normlara uyumu yeniden kazanmak için kentin uyumsuzluklarını düzeltmeyi amaçladığı" söylenmektedir. Ancak burada, "mimarının ütöpik rüyaları ile planlamanın patolojik kaygıları arasındaki farklılık noktasındaki zıtlık, bir madeni paranın iki yüzü gibi birbirini bütünleyen bir yaklaşım sergiler..." (Boyer, 1990).

Sonuç Yerine: Biçimlendirmede Bütünsellik ve Birliktelik

İçerisinde bulunduğumuz teknoloji ya da bilgi ağırlıklı 5. Kondratiev döneminde (detaylı bilgi için bkz. Polat (2006c)), küreselleşmeye eklenilen ya da ondan ayrı bir nitelik sergilemeye

Resim 5: Kaynak: Rob Gonsalves, <http://www.hrosecure.com/firstclass/store08/product320.html>

⁶ Ütopya kökensel anlamıyla eu (güzel, hiçbir) ve topia (yer) kelimelerinden oluşan, dilimize "güzel yer" olarak çevrilebilecek bir kelimedir; ancak yaygın kullanımı nedeniyle (en azından More'un Ütopyası'ndaki kullanımıyla) "olmayan, hayali yer" anlamında back-formation (yeni sözcük türetme) olarak kullanılmaktadır. ütopyalar bir gelişmeyi harekete geçirebilme potansiyeline karşı, geriye dönüş düşüncesini de barındırırlar. Ütopyalar ve karşı ütopyalar eleştirel karakter taşırlar. Rowe ve Koetter (1996) bu nedenle ütopyaların dönüştürücü ve gerici karakterler taşıdığını açıklarlar. Ütopyaların en ayırt edici özelliği zamanı kurgulamalarıdır. Mekansal bir imge anlamında ütopya, sorunsuz, fantastik bölgelerde yer alan gerçek dışı mekanlar, keşfedilmiş ve düzenlenmiş biçimler olarak toplumun gerçek yerleşmeleriyle ilişkilendirilirler. Burada, entopia (sınırlı bireysel etkinlik ve bunun için gereken mekansal ortam arasındaki denge ya da uyum) ile dystopia'dan (sınırlı bireysel etkinlik ve bunun için gereken mekansal ortam arasındaki çatışma) da bahsetmek gerekir.

Heterotopya, zamanları ve işlevleri birbirlerine karıştırılan bir dizi uyumsuz yerleşmenin süper-pozisyonu ile farklılığı ve anormalliyi yansıtan yerlerdir. Gerçek bir yere ait olmayan, geleceğe yerleştirilmiş ideal bir varış noktası olarak ütopyanın tek tip, homojen ve gerçekdışı niteliğine karşın, heterotopya yaşadığımız kültürlerin içinde var olan ve olabilecek sayısız alternatiflerin, yaşam, mekan ve örgütlenme biçimlerinin birbirlerini dışlamadan eşzamanlı birlikteliğini imleyen bir anlam genişlemesine uğramıştır aynı zamanda. Heterotopyanın ütopya karşısındaki belirgin özelliği heterojenliğidir. Eskilerin "vakt-i merhun" dedikleri, Hegel, Kuhn ve Popper'in "Zeitgeist" yani 'ortak zamanın ruhu' ile Heidegger'in felsefi görüşlerinin kavramsal düzeyde mimarlığa yansımaları olan, Norberg-Schulz'un betimlediği 'yerin ruhu' anlamında "genius loci" kavramlarına da değinmek gerekir.

çalışan ‘yerel’ olanla birlikte değişen kentsel yaşam ve toplumsal yapı, aynı zamanda bu yeni oluşumun yeni bir görünüşü olan ‘küresel-yerel’ düzlemde de bir değişim sergilemektedir. Bu süreçte, stratejik anlamda biçim değiştiren amaç fonksiyonu, aynı zamanda yeni değişkenler de ortaya çıkarmaktadır. Bu değişkenlerin karar verme sürecindeki alt-sistemlerle örtüşmesi, özellikle planlama ve tasarım açısından parametrik görüngüler ve bunlar arasındaki etkileşimsel ve iletişimsel karmaşıklık düzeyinin yüksek oluşu, yöntemde de bir ‘çeşitlenmeyi ya da dönüştürerek değişmeyi’ -açık uçlu sistem olması anlamında- gerekli kılmaktadır.

Hem planlama hem de mimarlık edimi bir sürecin içindeki gerçeklik hatta sürecin kendileridir; bakımsız/asimetrik bir etkileşim ya da iletişim süreci olmanın yanı sıra, edim alanının gerçekliğinin bir diğeri ile varolmasıdır ve onu çeşitli zaman-mekan katmanlarında talep etmesidir. Bu kesitte üretilen gerçeklikler bireysel deneyimlerden ve seçimlerden, öznel ve nesnel anlamda, toplumsal ve kentsel ölçeğe -tek bir gerçekliğe- geçiş sağlar.

Doğal olarak, tanımlandığı üzere, kent bir gerçek ya da varlık olarak algılandığında onun bir alt bileşeni ya da alt-sistem elemanı olan yapıyı, mekanı ve onun bileşkesi olan mimariyi de bu gerçeklik içerisinde değerlendirmek kolaylaşır. Buradaki eytişimsel ilişkiyi, holistik açıdan ya da gestalt ilkeleri açısından “parça-bütün” arasındaki ilişkiye benzetebiliriz; bir anlamda mereolojik ilişki, bir meronim-holonim ilişkisi ya da bir vahdet-i vücut ilişkisi olduğundan hareketle, yapı ölçeğinden kente doğru yapılacak dizilimde (ya da tersi) en üst düzey holonim olarak kenti, en alt birimsel meronim olarak da yapıyı nitelendirmek olası olur, demiştik.

Mülkiyet çizgileri ile kamu ve özel arasında ‘bölünmüş’ mekanlar dizgesinde, kentsel ölçekte biçimlenmede bütünsellik ve birliktelik ile amaçlanan, belki de öncelikle ‘gestalt’ ilkelerinde en net açıklamasını bulan parça-bütün ilişkisini kurgulamaktır. Burada kente ilişkin genel imge, ‘farklı parçaların oluşturduğu karşıtlıkların ve gerilimlerin birlikte sunduğu zengin karmanın topluca ve farklı bir bütünlük’ olarak algılanmasıdır. En azından bu ilkeler uyarınca, mimari mekandan kentsel mekana geçişte, hatta yapıdan

kente geçişte bir anlamlar bütünlüğü yakalamak olasıdır. Kentin onu oluşturan yapılardan ve mekanlardan çok daha ayrı bir bütünlük, bir gerçeklik olduğunu unutmamak önemlidir.

Biçimlenmede bütünsellik ve birliktelik arayışı, kaçınılmaz olarak bir Ying-Yang dualizmi anlamında ‘karşıtların birlikteliği’nden geçmektedir. Özgün tasarım dili oluşturmadaki bu sorunsal, farklı mekansallaşmalardan doğan ‘kenarlaşmama’, ‘eklemlenememe’, ‘bütünselleşememe’ olarak algılanmaktadır.

Güncel yazında, ‘bağlantıda kolaylık’ ilkesi (clarity of joint), ‘ara yüzey’ kavramı (interface), ‘geçiş alanı’ kavramı (transect) gibi yaklaşımlarla getirilen çözüm arayışları, aslında çelişki ve gerilimlerin oluşturduğu ‘tasarım sorunsalı’na ilişkindir; ancak biçim yaratma anlamında tasarımın sorunsal çözümünden çok, özde yatan sorunların çözümünün bulunması belki de daha önemlidir.

Kentin özdeksel varlık katmanından, tinsel varlık katmanına uzanan kesitteki anlamlar bütünü olduğundan hareketle, bu anlamların etkileşimsel ve iletişimsel olarak sindirerek değil, yüzeysel, gündelik, hızlı oluşması ya da oluşturulması, üretilmesi ve tüketilmesi yatay ve dikey zaman-mekan arakesitinde, hem mimariyi hem de kenti boğmakta, değiştirmekte, dönüştürmekte, yok etmektedir.

Öz-özdek ilişkisinden tasarıma giden süreçte, kentin bu ‘nefes darlığından kurtulabilmesi’, anlamların eski üzerinde yeniden, ama eskiyi gözeterek yapılanması ya da biyografisinin yeniden gözden geçirilerek, yeni baskısıyla piyasaya sunulması oldukça önemli görünmektedir. Kentin planlanması, tasarımı, mimarisi, yapılanması sürecinde bütünsellik ve birliktelik, bu eylemlerin sürekliliğinde ve birbirlerinin ardılı değil, ‘eşzamanlı’ olması ile sağlanabilecektir. Giderek denilebilir ki, mimarinin ve kentin birlikte planlanması için karşıtların birlikteliğini ve biçimlenmede etkileşimsel bütünselliği sağlayacak anahtar sözcük, ‘her ölçekte tasarım’dır.

Kente bir imgeler, semboller bütünü olarak yaklaşıldığında denilebilir ki, kenti kent yapan tanımlı ve anlamlı mekanlar ve buralara asıl anlam katan da, onu oluşturan yapıcı çevre ya da başka deyişle özdeksel peyzajdır. Sadece fiziksel görüngülerle

... mima-
rinin ve
kentin
birlikte
planlan-
ması için
karşıtların
birlikte-
liğini ve
biçimlen-
mede etki-
leşimsel
bütünselliği
sağlayacak
anahtar
sözcük,
‘her
ölçekte
tasarım’dır

PLANLAMA
2006/4

açıklanamayacak bu 'anlam ya da anlamlar bütünü' kentin gösterdiği ve sunduğu yanında, gizlediği ve açıklayamadığı gerçeklikleri de içerir. Biçimlenmede farklı eğilimlerin eşzamanlı olarak gerçekleştirdiği eylemlerin kentsel coğrafyaya yansıtılması ile kentin biyografisi parça parça yeniden yazılmaktadır.

Burada önce var olanın doğru okunması, algılanması, değerlendirilmesi ve belirleyicilerin izlenmesi önemlidir. Toplumsal ve mekansal anlamda farklılıkların birlikteliğinden yararlanarak gerçekleşmesi beklenen bütünsellik için başarı derecesini büyük ölçüde, bütünü oluşturan yapıyı çevrenin tasarım ve yapım süreci belirleyecektir. Giderek denilebilir ki, böylesi kırılğan ve eşzamanlı oluşan bir tür mozaik olan kentin planlaması-tasarımı-mimarisi-yapılandırılması dörtlemesindeki bütünsellik arayışı, 'mimarinin ve kentin birlikte planlanması' ile gerçekleşebilir; mozaığın bütünselliği böylece sağlanabilir.

Kaynaklar

Alberti, L. B. (1965), "Ten Books on Architecture", Book L, Chap. IX, Alec Tiranti Publishers, London.

Alexander, C. (1965), "A City is not a Tree", Architectural Forum, 122(1-2), ss. 58-62.

Alexander, E.R. (2001), "A Transaction Cost Theory of Land Use Planning and Development Control: Towards the Institutional Analysis of Public Planning", Town Planning Review 72(1), ss. 45-75.

Alsaç, Ü. (1997), "Theoretical Observations on Architecture", Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, KKTC.

Assmann, J. (1995), "Collective Memory and Cultural Identity", New German Critique 65 (spring/summer 1995), ss. 125-133.

Boyer, C. M. (1990), "Erected Against the City" 'The Contemporary Discourses of Architecture & Planning' in 'Architecture vs. Planning' Center Vol.6, Rizzoli, New York.

Calthorpe, P. (1993), "The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream", Princeton Architectural Press, New York.

Chase, J., Crawford, M. & Kaliski, J. (1999), "Everyday Urbanism", The Monacelli Press, New York.

Cisernos, H. (1990), "Architecture, Planning & Public Policy" in 'Architecture vs. Planning' Center Vol.6, Rizzoli, New York.

Crowe, N. (1997), "Nature and the Idea of a Man-Made World" MIT Press, Cambridge, MA.

Cruse, D.A. (1986), "Lexical Semantics", Cambridge University Press, Cambridge.

Cruse, D.A. (2003), "The Lexicon, The Handbook of Linguistics", ed. M. Aronoff, J. Rees-Miller, Blackwell Publishing, Oxford.

Crystal, D. (2003), "Dictionary of Linguistics and Phonetics", Deutsch, London.

Davis, M. (1992), "Fortress Los Angeles: The Militarization of Urban Space", in Variations on a Theme Park. M. Sorkin (Ed.), ss. 154-180, Hill and Wang, New York.

Foulquie, P. (1975), "Diyalektik", Gelişim Dizisi: 11, çev. Timuçin, A., Gelişim Yayınları, Ankara.

Foucault, M. (1986), "Of the Spaces" Diacritics, Vol.18. No.1, ss. 22-27.

Groth, P. & Bressi, T. (Eds) (1997), "Understanding Ordinary Landscapes", Yale University Press, New Haven, CT.

Habraken, N. J. (1998), "The Structure of the Ordinary", MIT Press, Cambridge, MA.

Harvey, D. (2000), "Spaces of Hope", University of California Press, Berkeley, CA.

Healey, P. (1997), "Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies", Macmillan, London.

Hejduk, J. (1988), "Education of an Architect: the Irwin S. Chanin School of Architecture of the Cooper Union", Rizzoli, New York.

Hilav, S. (1970), "100 Soruda Felsefe El Kitabı", Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Jencks, C. & Kropf, K. (1997), "Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture", Academy Press, New York.

Jessop, B. (2003), "Globalization: It's About Time too!", Reihe Politikwissenschaft/Political Science Series, No: 85.

Jivén, G. & Larkham, P.J. (2003), "Sense of Place, Authenticity & Character: A Commentary" Journal of Urban Design Vol.8 No.1, ss. 67-81.

Karatani, K. (1995), "Architecture as Metaphor", MIT Press, Cambridge, MA.

- Madanipour, A. (1996), "Design of Urban Space", John Wiley & Sons, New York.
- Manley, S. & Parnaby, R. (2000), "The Return of the Architect-Planner?", *Planning Practice & Research* Vol.15 No.3, ss. 269-277.
- Manley, S. & Claydon, J. (2000), "Achieving Richness and Diversity; Combining Architecture and Planning at Uwe, Bristol" in D.Nicol and S.Pilling (eds), *Changing Architectural Education*, ss. 145-154, E. & F.N. Spon., London.
- Miller, K. L. (2002), "Is It Globaloney?" *Newsweek Magazine*, December 16.
- Misztal, B. (2003), "Theories of Social Remembering", Open University Press, Maidenhead, Berkshire.
- Moore, P. & Fitz, C. (1993), "Gestalt Theory and Instructional Design", *J. Technical Writing and Communication*, 23 (2), ss. 137-157.
- Murphy, M. L. (2003), "Semantic Relations and the Lexicon", Cambridge University Press, Cambridge.
- Polat, E. (2006a), "Planlama Politikaları ve Politik Analiz İlişkilerinin Müzakereci Akılcılık Ekseninde Ele Alınması", *Altıncı Türkiye Şehircilik Kongresi*, DEÜ, İzmir.
- Polat, E. (2006b), "Infiltrating of Globalization to Cities and Identities as a Challenging Paradigm", 42nd ISoCaRP Congress, İTÜ, İstanbul.
- Polat, E. (2006c), "Kentsel Coğrafya", SDÜ Yayınları, s. 60, Isparta.
- Reiner, T. A. (2001), "The Urban Context: Continuity and Change" *Journal of Research in Education*.
- Robertson, R. (1995), "Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity", in M. Featherstone et al (eds), *Global Modernities*, Sage, London.
- Rowe, C. & Koetter, F. (1996), "Theorizing a New Agenda for Architecture an Anthology of Architectural Theory" içerisinde K. Nesbitt, eds, *Collage City*, ss. 266-293, Princeton Architectural Press, New York.
- Rusk, D. (1993), "Cities Without Suburbs", Woodrow Wilson Press, Washington, DC.
- Scott Brown, D. (1991), "Urban Concepts", *Architectural Design Profile 60: January-February 1990*, Academy Editions, London.
- Sennett, R. (1996), "Kamusal İnsanın Çöküşü (çev: S.Durak-A.Yılmaz)", Ayrıntı Yay, İstanbul.
- Sorkin, M. (1992), "Variations on a Theme Park. The New American City and the End of Public Space", Hill and Wang, New York.
- Sternberg, E. (2000), "An Integrative Theory of Urban Design" *JAPA Journal* Vol.66 No.3, ss. 265-278.
- Talen, E. (2002), "Help for Urban Planning: The Transect Strategy" *Journal of Urban Design* Vol.17. No.3, ss. 293-312.
- Venturi, R. (1966), "Complexity & Contradiction in Architecture" in *Architecture vs. Planning Center*, Vol.6, Rizzoli, NY. (1990).
- Wertheimer, M. (1924), "Gestalt Theory. Society for Gestalt Theory and Its Applications", Kant Society, Berlin.
- Wittgenstein, L. (1998), "Felsefi Soruşturmalar", çev. D. Kanıt, Küresel Yayınları, İstanbul.
- Zukin, S. (1995), "Culture of Cities", Blackwell Publishers, Oxford.

Baykan Günay'ın arşivinden